

İHRACAT İLE TURİZM GELİRLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN CARİ İŞLEMLER DENGESİ ÜZERİNE ETKİSİ: 1985–2005

Mehmet ALAGÖZ *
Savaş ERDOĞAN **

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'nin 1985–2005 yılları arasında elde ettiği ihracat ve turizm gelirlerindeki gelişme ele alınarak, bu gelirlerin cari işlemler dengesi üzerine etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda, ihracat ve turizm gelirlerinde meydana gelen gelişmeler; trend analizi kullanılarak yıllık bileşik büyüme hızları hesaplanmış ve grafiksel olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelime: İhracat Gelirleri, Turizm Gelirleri, Cari İşlemler Dengesi

THE EFFECTS OF THE CHANGES IN TOURISM AND EXPORTS REVENUES ON THE CURRENT TRANSACTION BALANCE: 1985-2005

Abstract.

In this study, the effects of income is examined on the current transaction balance by handling the export and tourism revenues Turkey obtained between 1985-2005. In this context, the developments in export and tourism revenues and annual compound growth rates are calculated and displayed graphically by using trend analysis.

Key Words: Export Revenues, Tourism Revenues, Current Transaction Balance

* Yrd.Doç.Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

** Arş.Gör.Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü.

1. Giriş

Bir ekonominin büyümesi için ihtiyaç duyulan döviz kaynağını iç bünyesinden sağlayamaması, ülkelerin ihracata dayanan bir büyüme politikasını benimsemesine (İTO, 2003:13), fakat ihracattaki bu büyümenin kısa vadede sınırlarına ulaşacağı sonucu, ülkenin dış ticaret ve sanayi finansmanı için gerekli olan döviz getirisinin sadece mal ihracat gelirleri ile finanse edilemeyeceği, bunun yanında ihracat dışındaki diğer döviz kazandırıcı faaliyetlere yönelmesine neden olmuştur(Bulut, 2000: 2). Bu bağlamda, dış âlemle ekonomik ilişkilerde önemli döviz kazandırıcı faaliyetlerinden biri haline gelen turizm gelirleri de önem arz etmeye başlamıştır.

Bu araştırmada, Türkiye'nin 1985–2005 yılları arasındaki elde ettiği ihracat ve turizm gelirleri, zamansal değer içerisinde trend analizi çerçevesinde artış hızı hesaplanarak grafiksel olarak ele alınmıştır. Ayrıca, cari işlemler dengesinde önem teşkil eden bu kalemlerden elde edilen gelirlerin, ithalat giderlerini karşılama eğilimleri analiz edilmiştir. İhracat ve turizm verilerinin trendsel gelişimine ilave olarak, bu veriler ile yarı logaritmik regresyon metodu kullanılarak ($\ln Y = b_0 + b_1 X$) yıllık bileşik artış hızları hesaplanmıştır.

2. Cari İşlemler Dengesi Literatürü

Mal ve hizmet ihracatı ve karşılıksız transfer gelirleri toplamıyla, mal ve hizmet ithalatı ve karşılıksız giderler toplamı arasındaki fark cari işlemler dengesi olarak ifade edilir(Ertürk, 2001:445). Mal ihracı ve ithalinden kaynaklanan “net ihracat” gelinine; transit ticaret gelirleri, navlun, sigorta ve taşımacılık gibi ticaretin gerçekleşmesini temin edici çeşitli hizmet gelirleri de dahil edilmektedir. Bununla birlikte hizmetler dengesinde ise ülkenin turizm gelir ve harcamaları, yabancı yatırım gelirleri ve ülkenin dış borçluluk konumuna bağlı olarak dış borç faiz ödemeleri veya gelirleri yer almaktadır(Tiryaki, 2002:1). Cari işlemler dengesinin negatif sonuç vermesi, yurt dışı lehine parasal hareketlerin oluşmasına neden olur. Bu durum ülkenin dış ticaret açıklarından kaynaklanan net sermaye çıkışlarının, net hizmet gelirlerinden fazla olduğunu göstermektedir. Böyle durumlarda yapılması gereken ya net hizmet gelirlerini artırmak ya da dış ticaret açıklarının azaltılmasıdır. Aksi takdirde doğrudan bir krize neden olmayacağı düşünülse dahi ekonomik krizi tetikleyip daha da derinleşmesine neden olacaktır. Ancak genellikle ülkeler ne hizmet gelirlerini artırmaya ne de dış ticaret açıklarının azaltmaya

yönelik yoğun politika matrisi uygulamamaktadır. Bunun yerine ulusal paranın aşırı değerlenmesi pahasına dış ticaret ve cari açıklarını yabancı sermaye girişleri ile finanse ederek, ülkenin rekabet gücünü zayıflatmakta ve açıkların derinleşmesine ve bu şekilde finanse etme güçleştikçe de ulusal paranın yüksek oranda değer kaybı yoluna başvurmaktadır. Böyle bir durum dış açık ve cari açıkların borçlanma yöntemiyle finanse etmenin ülkeleri ekonomik krizden büsbütün çıkarmadığını göstermektedir.

Aslında cari açık/GSYİH oranının krizler için belirleyici bir gösterge olarak algılanmanın zayıf bir ihtimal olduğu düşünülmektedir. Ancak dünyada 1980 yılından sonra yaşanan Şili, Meksika ve Doğu Asya krizlerine bakıldığında, kriz yaşanan bu ülkelerin tamamında yüksek oranda bir cari açıkla karşı karşıya kalındığı da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Ancak fikir birliğine varılan bir nokta var ki; sürdürülebilirlik hesaplamalarında “cari açık/GSYİH” oranını dikkate almanın daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Literatürde iki farklı tartışma konusu bulunmaktadır. Birincisi, cari açığın bir kriz göstergesi olup olmayacağı, ikincisi ise hangi oranda bir cari açığın krize neden olabileceğidir. Bugün pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'nin de cari açığın sürdürülebilirliğinden daha çok, bu açığın nasıl finanse edileceği ve finanse edilen açığın ne kadar sürdürülebileceği tartışılmaktadır. Özellikle 2000 yılından bu yana ülkemizde ihracattaki ve büyümedeki hızlı artışlarda ithalatın payının büyük olması, ülkemizde cari açığın nasıl finanse edildiğini tartışma ve araştırma konusu olarak gündeme getirmiştir. Bundan dolayı çalışmada ülkemizin karşılaştığı dış açıkların ne oranda turizm gelirleri ile karşılandığını ve turizm gelirleri ile cari açık arasındaki ilişki ortaya konulacak.

3. 1980 Sonrası Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesindeki Değişimi

Gelişmekte olan ülke olarak tanımlanan pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ortaya çıkan krizlerin temelinde dış ticaret yapılarında var olan dengesizlikler neden olmuştur. Çünkü bu ülkeler bir taraftan birincil ürünler ve aramalı, yatırım malları bakımında ithalata bağımlı ürünler ihraç ederken diğer taraftan yüksek teknolojili sanayi ürünlerinde ithal bağımlılığının yüksek olması dış ticaret bilançosu ve buna bağlı olarak cari işlemler dengesi açıklarına yol açarak kriz için erken uyarı sinyalleri vermesine neden olmaktadır. Başka bir ifade ile gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan dış ticaret bilançosu açıkları; dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine dönmesi ve bu ülkelerin ihraç malları

pazar büyüme oranının giderek azalmasından kaynaklanmaktadır (Atik,2006:335). Literatürde bir ülkenin makroekonomik göstergeleri analiz edilirken, genel kabul görmüş kural negatif yönde olan cari işlemler açığının ülke gayri safi milli hâsılasını %5'ini geçmemesi gerektiği şeklindedir. Analizimize konu olan 1985-2006 yılları içerisinde, cari açığın olduğu yıllarda, cari açığın milli gelir içerisindeki payı 1993, 2000, 2004, 2005 ve 2006 yılı haricinde ülke ekonomisinin büyüme eğilimi göstermesine rağmen her zaman %-3,5 seviyelerinin altında kalmıştır. Yine bu dönem içerisinde 1989,1991,1994,1998 ve 2001 yıllarında cari işlemler dengesi, ülke ekonomisindeki daralmanın sonucu olarak ithalatın hız kesmesi ile fazla vermiştir (Tablo1).

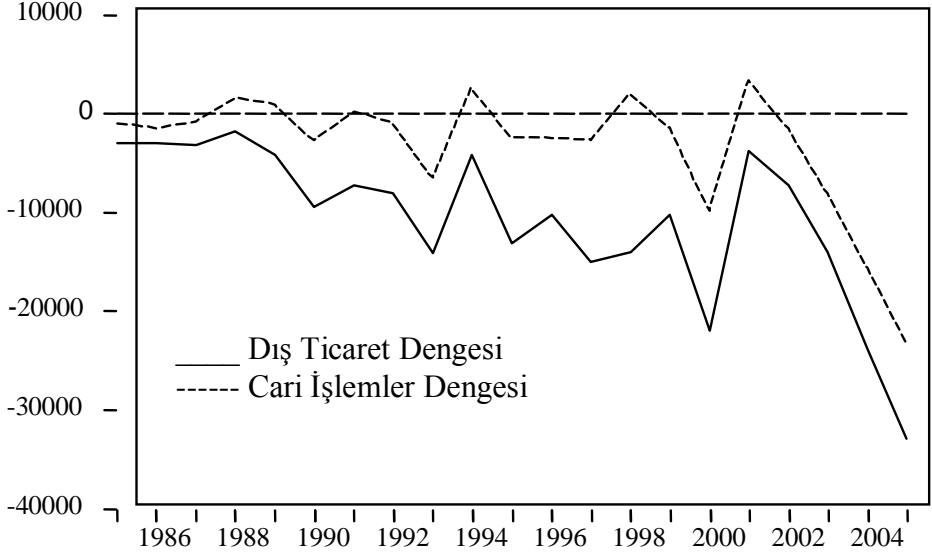
Tablo 1:1985-2006 Arası Türkiye'nin Bazı Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	GSYİH (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)	Net Turizm Geliri (Milyon Dolar)	Turizm Geliri / Dış Ticaret Dengesi(%)	Cari İşlemler Dengesi / GSYİH(%)	Net Turizm Geliri / Cari İşlemler Dengesi(%)
1985	66408	-2976	-1013	770	-25,9	-1,5	-76,0
1986	75018	-3018	-1465	637	-21,1	-2,0	-43,5
1987	85638	-3206	-806	1028	-32,1	-0,9	-127,5
1988	90495	-1813	1596	1997	-110,1	1,8	125,1
1989	106123	-4190	938	1992	-47,5	0,9	212,4
1990	149195	-9448	-2625	2705	-28,6	-1,8	-103,0
1991	149156	-7290	250	2062	-28,3	0,2	824,8
1992	156656	-8076	-974	2863	-35,5	-0,6	-293,9
1993	177332	-14081	-6433	3025	-21,5	-3,6	-47,0
1994	131639	-4167	2631	3455	-82,9	2,0	131,3
1995	168080	-13152	-2339	4046	-30,8	-1,4	-173,0
1996	181077	-10264	-2437	4385	-42,7	-1,3	-179,9
1997	188735	-15048	-2638	5286	-35,1	-1,4	-200,4
1998	201561	-14052	1984	5423	-38,6	1,0	273,3
1999	183214	-10185	-1340	3732	-36,6	-0,7	-278,5
2000	198389	-21959	-9821	5923	-27,0	-5,0	-60,3
2001	147285	-3733	3392	6352	-170,2	2,3	187,3
2002	182564	-7283	-1524	6599	-90,6	-0,8	-433,0
2003	241302	-14010	-8036	11090	-79,2	-3,3	-138,0
2004	300578	-23878	-15604	13364	-56,0	-5,2	-85,6
2005	361470	-32926	-23155	15280	-46,4	-6,4	-66,0
2006*	172054	-20402	-19139	4380	-21,5	-11,1	-22,9

İhracat İle Turizm Gelirlerindeki Değişimin Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkisi: 1985-2005

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (21/10/2006) * = 2006 yılı verileri ilk altı ayı (Ocak – Haziran) kapsamaktadır.

Şekil 1. 1985-2005 Arası Türkiye'nin Cari İşlem ve Dış Ticaret Dengesi (Mln \$)

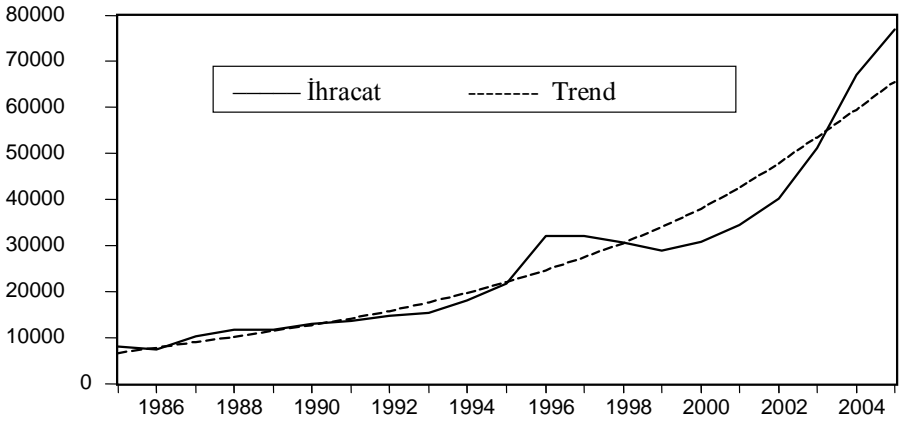
1985–2006 dönemleri itibariyle Türkiye’de dış ticaret dengesi verileri her yıl için negatif değer almıştır. Yani bu dönemlerde ülke mal ithalatı, mal ihracatından fazla olmuştur. Cari işlemler dengesi içerisinde ilk açığı ifade eden dış ticaret açığı, sonraki dengeyi ifade eden hizmetler dengesi ile finanse edilir. Ülkemiz için döviz kazandırıcı hizmet gelirlerinin başında, turizm gelirleri gelmektedir. Ülkemizde turizm gelirleri yıldan yıla artış göstermesine rağmen, ithalattaki artış hızının daha büyük ve oransal olarak daha fazla olması nedeniyle, dış ticaret açığının turizm gelirleri ile karşılanması son yıllarda azalma eğilimi göstermiştir. Turizm gelirlerinin dış ticaret dengesine ve cari işlemler dengesinin de GSYİH’ye oranlarının verildiği Tablo 1 incelendiği zaman, Türkiye’nin 1988 yılında turizm gelirlerinin/dış ticaret dengesine oranının %110,1 oranında gerçekleşerek dış açığın tamamının turizm gelirleri ile finanse edildiği görülmektedir. Ancak bunu izleyen yıllarda 1989 yılında bu oran %47,5’e, 1990 yılında %28,6’ya, 1993 yılında ise %21,5’e gerilediği görülmektedir. Dış ticaret açığının turizm gelirleri ile tamamen finanse edildiği 1988 yılında cari işlemler dengesinin GSYİH’ye oranının %1.8 gerçekleşerek ödemeler bilançosunun

fazla vermesine rağmen, 1989 yılından 1993 yılına kadar olan dönemde; dış ticaret dengesi içerisindeki ithalatın yüksek oranda artışına paralel olarak turizm gelirlerinin artmaması, turizm gelirleri ile dış açığın finanse edilmesini mümkün kılmamıştır. Bunun sonucu olarak cari işlemler dengesinin/GSYİH'ye oranı %-3,6 gerçekleşmesine neden olmuştur. Her ne kadar istikrar kararlarının uygulandığı 1994 yılında ithalatın azalması sonucu turizm gelirlerinin/dış ticaret dengesine oranı %82,9 gerçekleşmiş olsa da, bunu takip eden yıllarda ithalattaki artış hızlarının yüksek boyutlarda gerçekleşirken turizm gelirlerinin arttırılmaması sonucu 2000 yılında bu oranı %27'ye kadar gerileyerek cari işlemler dengesinin/GSYİH'ye oranını %-5 çıkarmıştır. 2001 yılında uygulanan istikrar kararları sonucu ithalatımızın azalması dış ticaret dengesindeki açığın tamamen turizm gelirleri ile finanse edilmesine imkan vermiştir. Ancak 2002 yılı ve sonrasında ülkemizin ithalata bağımlı bir büyüme anlayışının daha hızlı ivme kazanması, 2002 yılında turizm gelirlerinin/dış ticaret dengesine oranı %90,6'ya, 2003 yılında %79,2'ye, 2004 yılında %56'ya, 2005 yılında %46,4'e ve 2006 yılının ilk altı ayında %21,5'e gerilemesine neden olmuştur. Özellikle turizm gelirlerinin 2002 yılına göre 2003 yılında %68 artmasına rağmen turizm gelirlerinin/dış ticaret dengesi oranını geriletmesi, ülkemizdeki ithalata bağımlı büyüme çılgınlığını göz önüne sermektedir. Çünkü aynı dönemde cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranı da hızla 2002 yılında %-0,8 iken, 2003'de %-3,3'e, 2004'de %-5,2'ye, 2005'de %-6,4'e ve 2006 yılının ilk altı ayında %11,1'e yükselterek, ülkemizdeki cari açığı sürdürülebilirliği ve açığın finanse edilme şeklinin tartışılmasına başlamasına neden olmuştur.

4.. ARAŞTIRMA BULGULARI

Türkiye'de 1980'lerin başında 24 Ocak Kararları ile dış ticaret rejiminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Dış ödeme güçlüklerini aşmak amacıyla döviz kazanılmasının temel hedef olması, Türkiye'nin ihracata dayalı bir büyüme gerçekleştirmesine neden olmuştur (Şahin,2002:370). Türkiye bu tarihten sonra ihracatı geliştirmek için mali teşvikler uygulamış ve 1980'lerin başında 3 milyar dolar seviyelerinde olan ihracat gelirlerini 2004 yılının sonlarında 62 milyar dolar seviyelerine çıkarmıştır. Türkiye'nin 1980'li yıllarda başlayan bu ihracat gelirlerindeki gelişme trend analizi çerçevesinde aşağıdaki grafikte analiz edilmiştir.

Şekil 2. Türkiye'nin 1985-2005 Yılları Arasındaki İhracat Gelirleri ve Trend Analizi

Tablo 2 : İhracat Verilerine Ait Yarı Logaritmik Regresyon Modeli Sonuçları

	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	İhtimal
TREND	0,106	0,0049	21,607	0.00
C sabiti	8,81	0,061	142,31	0,00
R²	0.96	Durbin-Watson		0.83

Türkiye’de 1980 sonrası, dış ticarete yönelik olarak ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği arttırmak ve ülke içi pazarı uluslararası sistemle bütünleştirmek amacıyla dışa açık, ihracata yönelik politikaların uygulamaya başlanması, 1983’ten sonraki yıllarda ihracat gelirlerinde önemli bir artışa neden olmuştur. 1990’lı yılların başında gerek dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve körfez krizi gibi dış faktörler gerekse yurt içinde yaşanan yüksek enflasyon, artan kamu açıkları ve iç-dış borç stokundaki artış sorunları 1994 yılında bir ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuştur. (Varol,2003). 1994 yılı başlarında, TL’nin serbest piyasada %60 dolayında devalüe edilmesi dış satımı özendirmiş, iç piyasada talep azalınca dış piyasalara yönelim başlamıştır. Yine bu dönemde ihracatı artırmak amacıyla Eximbank kredilerini artırma yoluna gidilmiştir (Karakayalı,2003:196). Böylelikle, 1994-1998 yılları arasında ihracat gelirleri önemli bir artış göstermiştir. 1998

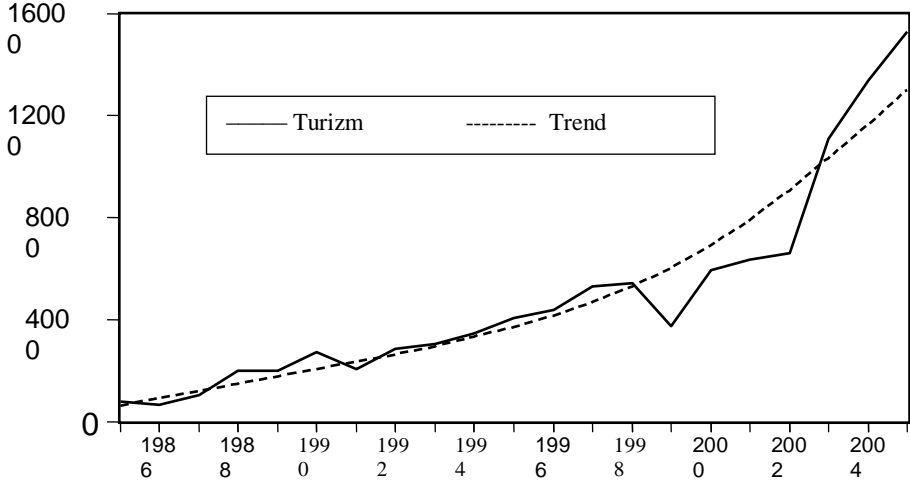
yılı başlarında uygulamaya konulan daraltıcı maliye ve gelirler politikasının etkisiyle 1998 yılının ikinci yarısından itibaren yatırımlar ile özel tüketim harcamaları önemli ölçüde gerilemiş ve bu yıldaki Rusya krizi yurtdışı talebi daraltmış(bavul ticareti), 1999 yılında yaşanan Ağustos ve Kasım depremleri olumsuz gidişi körüklemiş ve ihracat gelirlerinde bir gerileme başlamıştır (Uludağ,2003:268). Nitekim, 1999 yılında kamu finansman dengesi önemli ölçüde bozulmuş, iç borç stoku hızla artmış, fiyat artışları hızlanma eğilimine girmiş ve ekonomik aktivitede önemli bir daralma yaşanmıştır. Ekonominin makro dengelerindeki bu sürdürülemez yapı, orta vadeli ve kapsamlı bir programın uygulamaya konulmasını zorunlu hale getirmiş, bu çerçevede, 2000-2004 dönemini kapsayan bir makroekonomik program hazırlanarak uygulamaya konulmuştur(Alagöz, 2005:190). 2001 yılındaki büyük ekonomik krizin ardından yapılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde alınan tedbirler sonucunda, makroekonomik göstergeler 2002 yılından başlayarak olumluya dönmeye başlamıştır. Sanayi ürünlerinin yüksek oranda artması ve bununla birlikte tüketim ve yatırım harcamalarının oldukça sınırlı kalması üretim fazlasının ihracata yönelmesine neden olmuştur. 2002 yılından başlayarak ülkemiz ihracat kaynaklı büyüme eğilimine geçmiştir (Parasız, 2004: 627). Öyle ki, ihracattaki bu artış 2005 yılı itibari ile 76 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Yine bu dönem itibariyle yapılan trend analizi sonucunda Türkiye'nin ihracat gelirlerinde yıllık ortalama yüzde 10,5'lük bir artışın olduğu görülmüştür (Tablo 2).

Diğer taraftan Türkiye'nin turizm sektöründen elde ettiği gelirler 1985 yılında ilk kez bir milyar doları aşarak 1094 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve 20 yıllık dönemde yılda ortalama %13 büyüyerek 2005 yılı sonunda 15280 milyona çıkmıştır (Tablo 3). Bu dönemler arasında özellikle 1998 yılına kadar turizm gelirlerindeki artış trend gelişimi ile paralellik izlemiştir. 1997 yılı itibari ile Orta Asya ülkeleri ve sonrasında Rusya'da meydana gelen krizler sonrasında, ülke turizm gelirlerinde reel olarak bir azalma meydana gelmiştir. Bu olumsuz tablo özellikle 2002 yılı sonrası ekonominin canlanması ile birlikte yeniden artışa geçerek trendsel gelişiminden daha yüksek seviyelere çıkmıştır (Şekil 3). Gelen turist sayısına baktığımızda, 2005 yılında ülkemize giren turist sayısının bir önceki yıla göre yüzde 20 oranında artarak, 21 milyon kişiyi aşmıştır. Ülke gruplarına göre gelen turistlerin içerisinde, Avrupa Birliği ülkeleri yüzde 54 ile başı çekmektedir. Diğer ülke grupları ise şöyledir: Diğer Avrupa Ülkeleri %13, Bağımsız Devletler topluluğu Ülkeleri %16, Asya

*İhracat İle Turizm Gelirlerindeki Değişimin Cari İşlemler Dengesi
Üzerine Etkisi: 1985-2005*

Ülkeleri %11 ve %1 Afrika Ülkeleri şeklindedir (www.tuik.gov.tr).

Şekil 3. Türkiye'nin 1985-2005 Yılları Arasındaki Turizm Gelirleri ve Trend Analizi

Tablo 3 : Turizm Verilerine Ait Yarı Logaritmik Regresyon Modeli Sonuçları

	Katsayı	Std. Hata	t-İstatisitiği	İhtimal
TREND	0.13	0.009	14,47	0.00
C sabiti	6,73	0,114	59,05	0,00
R²	0.91	Durbin-Watson		1,08

Turizmin Türk ekonomisindeki yerini değerlendirirken uluslararası turizmdeki gelişmeler dikkate alınmalıdır. Aşağıdaki tabloda bazı seçilmiş ülkelerin elde ettikleri turizm gelirleri ile dünya turizmi içerisindeki payı verilmiştir.

Tablo 4. Seçilmiş Bazı Ülkelerin Turizm Gelirleri (Milyar \$)

ÜLKELER	1990	1995	2000	2002	2002	
					yılında	1990-2002
					Turizmi	Artış
					İçindeki	Oram
					Payı (%)	
Fransa	20,2	27,5	30,7	32,3	6,5	59,9
İspanya	18,6	25,4	31,5	33,6	6,6	80,6
İtalya	16,5	28,7	27,5	26,9	5,8	63,0
Yunanistan	2,6	4,1	9,2	9,7	2,0	273,0
Portekiz	3,6	4,3	5,3	5,9	1,2	63,8
Macaristan	0,8	2,6	3,4	3,3	0,7	312,5
Polonya	0,4	6,6	6,1	4,5	0,9	1025,0
Mısır	1,1	2,7	4,3	3,8	0,8	245,4
TÜRKİYE	3,2	5,0	7,6	8,5	1,8	165,6

Kaynak: DİE, Uluslararası Ekonomik Göstergeler

Türkiye'nin turizmden elde ettiği gelirler İspanya, İtalya, Fransa ve Yunanistan gibi Avrupa Birliği ülkelerinden oldukça düşük olmasına rağmen bu birliğe yeni katılmış olan Doğu Avrupa Bloku ülkelerden fazladır. Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa ülkelerinin 1990-2002 yılları arasındaki ortalama turizm geliri artışı %80'lerde olmasına rağmen dünya turizmi içerisindeki yeri toplamda %22'leri bulmaktadır. Doğu Blok'u ülkelerde ise son yıllarda turizm gelirlerinde aşırı bir artış olduğu görülmektedir.

Ödemeler dengesi önemli miktarda açık veren Türkiye, 1983 yılından bu yana dış turizmi teşvik ederek açıkları kapatmayı, ekonomi politikasının önemli bir ayağı olarak uygulamaktadır. Turizm sektörünün teşvik edilmesi, Türkiye'nin net turizm gelirlerinin artmasına yol açmıştır (Özen, 2004).

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, ülkeye döviz girdisi sağlayan iki önemli kalemden ihracat gelirlerinde 1984-2005 yılları arasındaki gelişmeye bakıldığında; 1984 yılında 7 milyar dolar civarında olan ihracat gelirleri 2005 yılı sonuna gelindiğinde yaklaşık 11 kat artarak 76 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. Ayrıca bu dönem içerisinde, ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama %65 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Genel olarak tablo 3 incelendiğinde; ülkemizin kriz yaşadığı yıllar uygulanan ekonomik önlemler sonucunda ihracatın ithalatı karşılama oranı yüksek çıkmasına neden olmuştur. Örneğin 1994 krizinin yaşandığı yılda bu oran %81,3 iken veya 2001 krizinin yaşandığı yılda bu oran %90,2 şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak krizi takip

*İhracat İle Turizm Gelirlerindeki Değişimin Cari İşlemler Dengesi
Üzerine Etkisi: 1985-2005*

eden yıllarda bu oran tekrar azalma eğilimine girerek ödemeler bilançosu sorunlarının artmasına neden olmuştur.

Tablo 5. İhracat ve Turizm Gelirlerinin İthalat Giderleriyle Karşılaştırılması (Milyon \$)

Yıllar	İthalat	İhracat	Net Turizm Geliri	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)	Turizm Gelirlerinin İthalatı Karşılama Oranı (%)	İhracat ve Turizm Gelirlerinin İthalatı Karşılama Oranı (%)
1985	10935	7959	770	72,8	7,0	79,8
1986	10475	7457	637	71,2	6,1	77,3
1987	13396	10190	1028	76,1	7,7	83,7
1988	13475	11662	1997	86,5	14,8	101,4
1989	15815	11625	1992	73,5	12,6	86,1
1990	22407	12959	2705	57,8	12,1	69,9
1991	20883	13593	2062	65,1	9,9	75,0
1992	22791	14715	2863	64,6	12,6	77,1
1993	29426	15345	3025	52,1	10,3	62,4
1994	22273	18106	3455	81,3	15,5	96,8
1995	34788	21636	4046	62,2	11,6	73,8
1996	42331	32067	4385	75,8	10,4	86,1
1997	47158	32110	5286	68,1	11,2	79,3
1998	44714	30662	5423	68,6	12,1	80,7
1999	39027	28842	3732	73,9	9,6	83,5
2000	52680	30721	5923	58,3	11,2	69,6
2001	38106	34373	6352	90,2	16,7	106,9
2002	47407	40124	6599	84,6	13,9	98,6
2003	65216	51206	11090	78,5	17,0	95,5
2004	90925	67047	13364	73,7	14,7	88,4
2005	109875	76949	15280	70,0	13,9	83,9
2006*	62537	42135	4380	67,3	7,0	74,4

Kaynak: www. die.gov.tr

* = 2006 yılı verileri ilk altı ayı (Ocak – Haziran) kapsamaktadır.

Turizm gelirlerindeki gelişme ise, 1984 yılında 548 milyon dolar iken 2005 yılı itibariyle 15 milyar dolar seviyelerine çıkarak ortalama yıllık %13 büyüme gerçekleştirmiştir. Turizm gelirlerinin ithalatı karşılama oranının %5 seviyelerinden %14 seviyelerine çıkması, bu gelirin dış ticaret dengesini karşılamada

önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. 1990–2004 yılları arasında net turizm gelirlerinin dış ticaret dengesine oranı ortalama %50 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir anlatımla, toplam ihracat ile ithalat arasında Türkiye aleyhine oluşan açığın %50'sini turizm gelirleri ile kapatmıştır. Bu durum, Türkiye'nin uyguladığı turizm teşvik politikalarının en azından ödemeler dengesi açısından önemli bir başarı sağladığı şeklinde değerlendirilebilir. Ancak, son dönemde Resmi makamlar(Dış Ticaret Müsteşarlığı, Merkez Bankası, TÜİK vb.) ödemeler dengesinde yer alan turizm gelirlerine, yabancıların turizm harcamalarının yanı sıra Türk vatandaşlarının(göçmen Türklerin) harcamalarını da ekleyerek toplamı turizm geliri olarak vermesi de, turizm gelirlerinin %25 ile %30 arasında fazla oluşmasına neden olduğu gerçeğini göz ardı edemeyiz. Bu duruma göçmen Türklerin turist başına ortalama harcaması da yabancı turistlere oranla daha yüksek olduğu gerçeği de ilave edildiğinde, ödemeler dengesini makyajlamaya yönelik bir girişim olarak algılamak yanlış olmayacaktır (Sönmez, 2006:1).

6. TARTIŞMA

Bir ülkenin ödemeler bilançosunda döviz getirici kalemlerin başında ihracat gelirleri, ihracattan sonra ise ikinci önemli döviz kaynağı olarak turizm gelirleri gelmektedir. Bu iki kalem, cari işlemler dengesini karşılamada 1980 sonrası özellikle son dönemlerdeki gelişmeler ile önemli bir yer teşkil etmektedir.

Ülkemiz 1980 sonrası serbest dış ticaret politikasını benimsemesi ile birlikte ihracat ve ithalatta paralel bir artış meydana gelmiştir. İthalattaki gelişmede ara ve yatırım mallarının payı çok yüksek olması sebebiyle, Türkiye'nin hem yatırım aşamasında hem de üretim aşamasında dışa bağımlı olduğunu göstermektedir. Döviz getirici kalemlerin başında gelen ihracat gelirlerini arttırmaya çalışıldığında, dışa bağımlılıktan dolayı ithalat giderleri de artmakta ve dış ticaret dengesi olumsuz yönde gelişmektedir. Bu durumda ülke ekonomisi, ihtiyaç duyduğu döviz kaynağı ihracat ile birlikte turizm gelirlerinin artırılmasına gereksinim duymaktadır. Bu sonuç ihracat ve turizm gelirlerini artırması, ülke ekonomilerinin önemli göstergelerinden birisi olan dış ticaret açığını kapatması yanısıra, ülke ekonomisinin büyümesine de pozitif yönde etki ettiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye ekonomisi için döviz getirici unsurların başında yer alan ihracat ve turizm gelirlerinin 1985–2005 yılları arasındaki gelişimi göz önüne alındığında; her iki gelirinde zaman içerisinde artma eğilimi içerisine girdiği görmekteyiz. Bu dönem içerisinde iki önemli krizin olmasına rağmen, ihracat gelirlerinin yıllık

*İhracat İle Turizm Gelirlerindeki Değişimin Cari İşlemler Dengesi
Üzerine Etkisi: 1985-2005*

bileşik büyüme hızının %10,5, turizm gelirlerinin ise %13 düzeyinde olduğu trendsel yarı logaritmik denklem ile ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- ALAGÖZ, M.(2005). “Sürdürülebilir Kalkınma: Türkiye Örneği”, Karaman İİBF Dergisi, Sayı:1 Cilt: 5.
- ATİK, H.(2006). “Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri”. Ed. H. Seyidođlu ve Rifat Yıldız. Kriz Erken Sinyalleri Olarak Dış Ticaret Hareketleri, Arıkan Yayınları, İstanbul, Şubat 2006.
- Bulut, E. (2000) “Türk Turizminin Dünya’daki Yeri ve Dış Ödemeler Bilançosuna Etkisi”, Gazi İ.İ.B.F. Dergisi, 2. Cilt, 3. Sayı.
- DİE (2003), Uluslararası Ekonomik Göstergeler ,Ankara.
- ERTÜRK, E. (2001), Uluslararası İktisat, Alfa Yayınları, İstanbul.
- İTO (2003), Dış Talebe Bağlı Ekonomik Büyümeye Geçişte Mikro Ekonomi Politikaları, İTO Yay. No: 03, İstanbul.
- KARAKAYALI, H. (2003), Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi, 2. Baskı, Güleç Yayıncılık, İzmir.
- KARLUK,R. (2002), Türkiye Ekonomisi, Beta Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- ÖZEN, A. (2004) “Turizm Sektörü”
http://www.bankeuropa.com/Document/SektorAnalizleri/ER_TURIZM_160804.pdf , 08/03/2005.
- PARASIZ, İ. (2004), Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- ŞAHİN, H. (2002), Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, 7. Baskı, Bursa.
- TİRYAKİ, S.T.(2002). Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik Ve Türkiye Örneği, T.C. Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliđi: 8, Ankara.
- ULUDAĞ, İ. ve Arıcan, E. (2003), Türkiye Ekonomisi, Der Yayınları, No:354, İstanbul.
- UYVAL, D., Erdoğan, S. ve Mucuk, M. (2004) “Türkiye’de Turizm Gelirleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1992-2003)”. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl:4, Sayı:8,163-170.
- VAROL, G.M. (2003). “Cumhuriyetin 80. yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi” ,Dış Ticaret Dergisi, DTM Yay-Ekim <http://www.die.gov.tr> (11/10/2006)